

ЗАРОДЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ АВТОХТОНІВ ПОЛЬЩІ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті висвітлено пошвавлення літературно-культурного руху українських автохтонів у Польщі, починаючи з 1950-х рр., зокрема активну діяльність Українського суспільно-культурного товариства, що сприяла заснуванню друкованих органів («Наше слово», «Наша культура», «Український календар», «Гомін»), навколо яких гуртувалося літературне середовище (Остап Лапський, Яків Гудемчук, Євген Самохваленко, Міля Лучак, Ольга Петик та багато інших творців української культури і літератури в Польщі).

Ключові слова: автохтони, творчість, літературний процес, письменник, перекладацька спадщина.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Початок 50-х років ХХ ст. характеризується спробою створити в українському студентському середовищі Польщі суспільно-культурну організацію, якою б можна було заявити про своє існування. Саме молоде покоління українських автохтонів Польщі було рушієм літературно-культурних творчих потуг.

Зародження культурно-мистецького руху українців у Польщі вивчали М. Трухан [9], О. Дуць-Файфер [4], В. Назарук [5], В. Яручик [14] та інші дослідники, хоча вичерпного аналітичного матеріалу на цю тему в літературознавчій науці досі немає.

Мета нашої розвідки – визначити передумови та основних рушіїв зародження культурного й літературного життя українських автохтонів у Польщі в період після Другої світової війни і до наших днів. **Головні завдання** полягають у:

- з'ясуванні історичних передумов виникнення культурного й літературного життя українців у Польщі;
- аналізі основних друкованих видань, що сприяли розвитку інтелектуального й культурного життя українців у сусідній державі;
- акцентації уваги на головних культурних та літературних діях українських автохтонів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. ЦК ПОРП під сильним тиском українців змушений був піти їм назустріч і дозволити культурницьку діяльність

у Польській Народній Республіці. У квітні 1952 р. Політбюро Польської об'єднаної робітничої партії прийняло постанову у справі поліпшення культурного та політичного життя українського населення. У ній, зокрема, зазначалося: «У становищі українського населення мають бути проведені невідкладні зміни, які сприятимуть повній нормалізації його господарських умов, залученні цього населення в активне громадське життя та дадуть змогу задовольнити його культурні потреби» [13]. Однак ці слова залишалися лише на папері, і для організації культурного життя українців у Польщі тоді так нічого і не було зроблено. На Установчому з'їзді у Варшаві 16–17 червня 1956 р. після певного зволікання все ж було створено Українське суспільно-культурне товариство (далі у тексті УСКТ. – В. Я.). Серед головних цілей та завдань товариства були зазначені такі: поширювати українську культуру, національну за формою і соціалістичну за змістом; організувати та підтримувати українську художню та наукову діяльність; зберігати український фольклор [8].

За статистикою в 1957 р. товариство нараховувало близько 10 тис. членів, у 1960-му – близько 6 тис., а в 1962-му – лише 3466. Чому так? Певна частина українців убачала або хотіла бачити в УСКТ свого політичного представника, а ще інші вступали до товариства, розраховуючи на швидше повернення до попереднього місця проживання. Існувало чимало розбіжностей, оскільки була загроза розвалу організації на менші угруповання. Слід відзначити також труднощі об'єктивного характеру: серед членів товариства був відносно малий прошарок національно й політично свідомої української інтелігенції. Зменшувалася й кількість молоді в організації. Однак із часом ситуація поліпшилася. Станом на 1 грудня 1979 р. ряди УСКТ зросли до 6 тис. (39 % становили жінки, а молоді до 25 років нараховувалося 20,4 %) [8, с. 29–32].

Значною заслугою УСКТ було створення видання «Наше слово», яке стало не тільки головним пропагандистським форумом організації, а й виконало важливу роль у розвитку, закріпленні та пропагуванні літературної творчості. У 14-му числі «Нашого слова» (від 18.11.1956 р.) уперше було введено окрему «Літературну сторінку».

Ще в 1955 р. М. Щирба звернувся до Першого секретаря ЦК Е. Охаба з проханням зробити газету українською мовою, на що отримав згоду, однак потрібен був видавець. Коли було створено УСКТ, воно й стало видавцем газети. Першим стилістично-мовним редакто-

ром був український поет у Польщі Остап Лапський. 16 червня 1956 р. вийшло перше число «Нашого слова» на чотирьох сторінках, воно було присвячене I з'їзду представників українського населення в Польщі. Головні матеріали першого числа – «Назустріч з'їзду», «Завдання українського товариства», «Статут товариства». Формальним видавцем першого числа газети ще був організаційний комітет Українського суспільно-культурного товариства. Першими редакторами стали А. Гошовський та М. Щирба. Постійно «Наше слово» почало виходити з 26 серпня 1956 р. Відтоді на сторінках тижневика відображається хроніка суспільно-культурного життя українців у Польщі.

У «Нашому слові» було відведено дві сторінки для дітей під рубрикою «Дитяче слово», а згодом почали видавати спеціальний двотижневий додаток для дітей «Світанок». Постійною стала «Лемківська сторінка», яка висвітлювала культурне життя лемків у Польщі. З часом велику роль відіграла «Літературна сторінка», яка дала можливість спробувати своє перо письменникам-початківцям. Оскільки літературних творів з'являлося дедалі більше, було вирішено від травня 1959 р. почати видавництво популярно-наукового місячного журналу «Наша культура». Тут почали вміщати розвідки про українську літературу, статті про українсько-польські відносини, переклади творів сучасних польських поетів на українську мову тощо.

Перше число місячника «Наша культура» побачило світ у травні 1958 р. Загалом вийшло понад 300 чисел цього цікавого журналу. Його видання припинилося через брак коштів у середині 1991 р.

Метою часопису було групувати навколо себе всі прогресивні літературні, публіцистичні та наукові сили українського населення в Польщі, надавати їм можливість розвивати свої здібності й таланти у галузі літератури та публіцистики.

Поява «Нашої культури» дала змогу місцевим авторам друкувати на її сторінках свої оригінальні й перекладні прозові та поетичні твори. У часописі також друкували наукові статті, спогади тощо.

У першому числі у вихідних даних не зазначено редакторів і накладу видання, лише місце видання – Варшава. Дебютне число налічувало 16 сторінок. Поетичний розділ був представлений віршем Євгена Самохваленка «Perpetuum Mobile» (з посвятою «Дорогій сестричці Олі Бабинець – на Україну»), а також поезією Остапа Лапського «Соняшний мотив» із циклу «Польські нариси» та твором Якова Гудемчука «Говорять люди, що весною».

Згодом тут, окрім згаданих авторів, почали друкувати також твори інших поетів УСКТ-івського періоду: Ірини Рейт, Івана Златокудра, Мілі Лучак. Згодом до них долучилися молодші – Олександр Жабський, Ірина Васеленко, Аделя Білоус, Володимир Лучак, Ніна Буйновська, Іван Сардига та ін. Варто зазначити, що порівняно з творами досвідчених літераторів молода українська поезія хоч і не відзначалася високою майстерністю, однак додавала журналові легкості, життєрадісності, а подекуди суму та інтимності.

Доволі багатою є перекладацька польсько-українська спадщина «Нашої культури». За період існування часопису тут було вміщено твори Тадеуша Ружевича, Єжи Герасимовича, Ярослава Івашкевича, Тадеуша Куб'яка, Владислава Броневського та інших польських митців.

Свою перекладацьку майстерність продемонстрували Остап Лапський, Євген Сіромаха, Яків Гудемчук та ін.

Від 1957-го до 1988 р. видавався надзвичайно цікавий щорічник «Український календар». Першим редактором цього видання став Антін Середницький. У 1957 р. це була книжечка кишенькового формату, що виходила як додаток до «Нашого слова». 1958 р. в УСКТ виходить такого ж типу «Український календарець». 1959 р. видання вже мало формат книжки і налічувало 172 сторінки. Щорічник 1960 р. містив уже 271 сторінку і вийшов накладом 10 тис. примірників. Редагували його Я. Грицков'ян та поет О. Лапський. 1962 р. «Український календар» вийшов за редакцією Г. Боярського та К. Кузика. Від 1963 р. редактором був А. Середницький. Через два роки вводиться редакційна колегія. Після 1959 р., коли у складі УСКТ виникло Літературне об'єднання, «Український календар» постійно обговорювали на його засіданнях.

Приємним є той факт, що у серії «Бібліотека “Українського календаря”» вийшло три збірки поезій – Євгена Самохваленка, Якова Гудемчука та Івана Златокудра (1974–1975 рр.).

Перше число «Українського календаря» вийшло накладом 7 тис. примірників. Складалося видання з календарної частини, де вказувалися основні дати і події наступного календарного року. У рубриці «Ювілеї» коротко йшлося про відомих культурних і політичних діячів України та Польщі. Невід'ємною частиною «Українського календаря» були пропагандистські розділи «Польща» і «Радянська Україна», де, як і в кожному тодішньому виданні, писалося про комуністичні здобутки обох сусідніх держав. Цікавим видається розділ

«Історичний калейдоскоп», де, окрім визначних дат, подано короткі історичні довідки про ці події. Постійними були рубрики про українську мову, науку. Оскільки видання розраховане на широке коло читачів, було вирішено запровадити розділи «Лікарські поради», «Господарські поради», дитячі й гумористичні сторінки.

В «Українському календарі» за 1964 р. уперше вміщено передруки творів класиків української літератури: Юрія Яновського, Олександра Олеся, Миколи Бажана, Олександра Довженка, Павла Грабовського, Володимира Самійленка, Якова Головацького, Богдана Лепкого. Так був започаткований літературний розділ щорічника.

У часописі ж за 1965 р. уже з'являється рубрика «Література і мистецтво», яка стала постійною. У тому ж номері вперше вміщено оригінальні критичні матеріали на літературну тематику: Антіна Середницького «Головні течії в сучасній літературі» [10, с. 247], Ярослава Дзири «Українська рукописна література» [10, с. 250]. У започаткованій рубриці «Свіжим пером» уперше в історії часопису були надруковані твори українських поетів у Польщі. Зокрема вміщено дві поезії Якова Гудемчука «Слово про любов» і «Я не хочу» (поезія антивоєнного спрямування) [10, с. 208] та два вірші Остапа Лапського «Смерть» й «Апострофа».

Відтоді часопис постійно вміщує поезії. Окрім названих вище авторів, тут публікувалися вірші Євгена Самохваленка, Івана Златокудра, Ольги Петик, Мілі Лучак. Друкувалися в «Українському календарі» й прозові твори українських письменників у Польщі, зокрема «Лемківські оповідання» Антіна Верби [11, с. 226] та «На крилах мрій» Івана Шелюка [12, с. 235].

Після перерви, у 1996 р., з приходом на посаду головного редактора тижневика «Наше слово» Мирослава Вербового з'являється видання, подібне до «Українського календаря», під назвою «Український альманах». Новий часопис також почав видаватися із річною циклічністю. Його видавцем стало Об'єднання українців у Польщі.

У 1964 р. у Варшаві виходить літературна антологія УСКТ «Гомін» за редакцією Костя Кузика. У ній надруковано твори 43 авторів. Сам редактор мотивував видання антології тим, що в Польщі «щораз ширше розгортається культурна робота, діють українські школи, українська мова вивчається в багатьох гуртках при польських школах, українське слово звучить по радіо, працюють численні гуртки

художньої самодіяльності. Це і викликало природну потребу зібрати все краще, що досі створено в нас в ділянці літератури...» [2, с. 4].

В антології «Гомін» на 305 сторінках поряд з уже відомими письменниками (Антін Верба, Яків Гудемчук, Євген Самохваленко, Остап Лапський, Кость Кузик, Ірина Рейт, Олександр Жабський, Іван Златокудр, Аделя Білоус, Міля Лучак, Євген Беднарчук, Теодор Кузяк) дебютує ціла когорта досі не знаних письменників (Микола Тарасенко, Максим Запорожець, Панько Щипавка, Михайло Онишко, Іван Стасюк, Іван Грішний, Орест Марчук, Петро Хрін, Григор Бойчук, Андрій Задума, Дмитро Галицький, Степан Вербицький, Микола Жебрак, Леонід Жукотинський, Іван Гребінчишин, Василь Нижник, Іван Шелюк, Ірина Галащук, Отя Зінич, Андрій Сисак, Степанія Романяк та ін.).

Літературна якість зібраного матеріалу далеко не найвищого рівня, та й сам редактор зауважує, що в книзі, окрім творів відомих майстрів, є також твори початківців, які «взялись за перо тільки принагідно, під впливом пориву серця чи суспільного обов'язку, та напівфольклорні вірші народних лемківських співців...» [2, с. 4].

Серед декількох десятків організацій, об'єднань, спілок, товариств, братств, які нині діють серед української громади у Польщі [6, с. 56], варто згадати ті, котрі якоюсь мірою пов'язані із літературним рухом:

- Православна і Греко-католицька церкви в Польщі видають свої щорічні календарі-альманахи, у яких публікують і літературні твори.
- У 1960 р. засновано Братство православної молоді в Польщі, яке видає двомісячник «Вісті братства», кварталник «Інформаційний бюлетень», «Інформаційний лист».
- 1984 р. зареєстрована Загальнопольська рада культури студентів національних меншин. Вона відразу розпочала публікацію свого часопису «Зустрічі».
- 1989 р. в Польщі зареєстровано Союз української незалежної молоді (СУНМ), Вроцлавський осередок якого випускає журнал «Dialog».
- Від грудня 1990 р. в Польщі діє дитячо-молодіжна організація «Пласт», що видає часопис «Пластовий вісник».
- У Кракові від 1989 р. діє Фундація Святого Володимира Хрестителя Київської Русі, яка видає альманах «Між сусідами».
- 1994 р. декілька колишніх редакторів «Нашого слова» заснували незалежний часопис «Гомін».

– 2001 р. завдяки старанням відомого письменника, перекладача та громадського діяча Тадея Карабовича в Любліні починає виходити один із найбільш вдалих проєктів української літературної громадськості Польщі – щорічник «Український літературний провулок». До редакційної ради цього надзвичайного цікавого видання увійшли знані українські письменники в Польщі, автори журналу Юрій Гаврилюк, Володислав Грабан, Іван Златокудр, Іван Киризюк, Андрій Ментух, Міля Лучак-Горбачек, Любомир Пушак.

Від початку 1980-х років особливо активний розвиток української літератури спостерігається у двох регіонах, яким удалося хоча б частково зберегти свою регіональну тотожність, тобто на Холмщині та Підляшші, а також на Лемківщині.

У Північному Підляшші, яке не було охоплене акцією «Вісла», автохтонне населення проживає компактною групою, що дало змогу зберегти місцеві говірки й регіональний рівень етнічного самовизначення. Від початку 80-х років тут почався цікавий етап формування національної свідомості, здебільшого серед інтелігенції: білоруської – переважно на території за Нарвою, а української – на території, південніше від виразно білоруських говірок. Одночасно з цим процесом відбувається ніби своєрідний спалах літературної активності й регіональних видавничих ініціатив [15, с. 39].

1992 р. в Більську-Підляському був зареєстрований Союз українців Підляшшя, який видає двомісячник «Над Бугом і Нарвою».

У 1989 р. засновано Товариство лемків, яке починає видавати кварталник «Бесіда». Через півроку було зареєстровано Об'єднання лемків, асоційованого члена ОУП, що видає кварталник «Ватра».

Висновки. Культурно-видавнича та літературна діяльність українців у Польщі змогла розвиватися після 1956 р., коли було засновано Українське суспільно-культурне товариство. Зміст і проблематику тогочасних видань окреслили умови, в яких формувалося життя українського населення в Польщі. Панівними мотивами у творах українських письменників у післявоєнний період є туга за батьківщиною, любов до України, її культури і природи. Варто відзначити у творчості письменників міцний зв'язок із життям, здорову ідейну основу й документальну достовірність. До цього часу українці, що проживають у Польщі, намагаються не втрачати свого творчого потенціалу. Свідченням цього є видання літературних журналів, збірок поезій, організація літературних вечорів.

Джерела та література

1. Буйновська Н. Туга / Н. Буйновська // Наша культура. – 1959. – № 2. – С 12.
2. Джуринка К. Свідок доби / К. Джуринка // Гомін : літ. антол. – Варшава, 1964. – 305 с.
3. До читачів // Наша культура. – 1958. – № 1. – С. 1.
4. Дуць-Файфер О. Літературна творчість українців у Польщі після Другої світової війни / О. Дуць-Файфер // Slavia Orientalis. – 1996. – Т. XIV, № 2. – С. 203–220.
5. Козак С. Літературне підґрунтя / С. Козак // Наша культура. – 1965. – № 4. – С. 13.
6. Кравчук Н. Гуртують і свідчать / Н. Кравчук // Наше слово. – 1993. – № 23. – С. 56.
7. Сардига І. За рікою у саду / І. Сардига // Наша культура. – 1959. – № 2. – С. 12.
8. Статут УСКТ // Наше слово. – 1956. – № 2. – С. 3.
9. Трухан М. Українці в Польщі після другої світової війни 1944–1984 / М. Трухан. – Нью-Йорк, 1990. – С. 42–48.
10. Український календар. – 1965. – С. 247–250.
11. Український календар. – 1973. – С. 226–237.
12. Український календар. – 1975. – С. 235–239.
13. Щирба М. Біля джерел тижневика «Наше слово» / М. Щирба // Український календар. – 1966. – С. 66–67.
14. Яручик В. Українська література в Польщі : монографія / Віктор Яручик. – Луцьк : Твердиня, 2009. – 156 с.
15. Nazaruk V. Poezja ukraińska Chełmszczyzny i Podlasia / V. Nazaruk // Kwartalnik Wojewódzkiego Domu Kultury. – Białystok, 1990. – № 4/90. – S. 39–45.

Яручик Віктор. Зарождение литературно-культурной жизни украинских автохтонов Польши в послевоенный период. Середина 50-х годов прошлого века в Польше была связана с оживлением литературно-культурного движения украинских автохтонов. Ослабление давления Коммунистической партии на национальные меньшинства и разрешение властей самоорганизовываться привели к зарождению Украинского общественно-культурного общества. Активная деятельность в нем инициативных деятелей культуры способствовала основанию печатных органов («Наше слово», «Наша культура», «Украинский календарь», «Гомон»), вокруг которых сосредоточилась литературная среда (Остап Лапский, Яков Гудемчук, Евгений Самохваленко, а впоследствии и Миля Лучак, Ольга Петик и многие другие создатели украинской культуры и литературы в Польше). Это было фундаментом для продолжения интеллектуальной активности украинцев в последующие десятилетия. Доминирующими мотивами в произведениях украинских писателей в послевоенный период являлись тоска по родине, любовь к Украине, ее культуре и природе.

Ключевые слова: литература, творчество, литературный процесс, писатель, переводы.

Yaruchyk Viktor. The Origin of the Literary and Cultural Life of the Ukrainian Autochthonous Poland in the Postwar Period. The mid-50s of last century in Poland was connected with the revival of the literary and cultural movement Ukrainian autochthonous. Easing the pressure of the Communist Party to the national minorities and organize themselves permission from the authorities have led to the emergence of Ukrainian socio-cultural society. Active in its cultural initiative promoted the base of printed (“Our Word”, “Our Culture”, “Ukrainian calendar”, “Gaumont”), which is focused around the literary environment (Ostap Lapskyi, Yakiv Gudemchuk, Yevheniya Samokhvalenko and later Milia Luczak, Olga Petik and many other creators of Ukrainian culture and literature in Poland). This was the basis for the continuation of intellectual activity in the Ukrainian-coming decades. The dominant motif in the works of Ukrainian writers in the postwar period were longing for the motherland, love for Ukraine, its culture and nature.

Key words: literature, creativity, literary process, writer, translations.

УДК [821.161.2-09:7.036.7]«192»

Галина Яструбецька

**ЕКСПРЕСІОНІЗМ В ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНОМУ
ПРОСТОРІ УКРАЇНИ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ
(НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ М. БАЖАНА, М. КУЛІША,
О. ТУРЯНСЬКОГО)**

У статті поставлено завдання доповнити сформовану за останнє десятиліття рецептивну парадигму українського літературного експресіонізму початку ХХ ст. Зроблено діахронний зріз для уточнення експресіоністичних уцілень з урахуванням видового, родового й територіального критеріїв. Об’єкти дослідження вибрано з огляду на новизну ракурсу презентації творчості М. Бажана, М. Куліша, О. Турянського, уже ідентифікованих як узалежені від експресіонізму. Збірку М. Бажана «17-й патруль» проаналізовано як близьку до лівоекспресіоністських засад з одночасними проявами автентичного експресіонізму. П’єсу М. Куліша «Вічний бунт» інтегровано в площину ком’юніонізму-активізму із зазначенням синтетичної природи драматургії митця. Твір О. Турянського «Поza межами болю» розглянуто крізь призму синтезу засадничо-інваріантних ознак імпресіонізму та експресіонізму.

Ключові слова: стиль, експресіонізм, ком’юніонізм, активізм, імпресіонізм, синтетизм.